

com el lloc de la reconciliació de la filosofia i de la teologia, després de tants segles de rivalitat i de lluita estèril.

En quant a la bibliografia utilitzada, que he recollit al final del meu treball, pot semblar excessiva, però en realitat és molt selecta. L'he classificada en diversos apartats per a major claredat i utilitat. He procurat escollir de cada autor sols les obres principals o aquelles que es relacionen més directament amb l'objecte del meu estudi. També en seleccionar els comentaristes de l'obra de Fichte, de Husserl i de Sartre, he donat prioritat a aquells que es refereixen més expressament al tema de la intersubjectivitat, i a aquells que, per la seva perspectiva personalista o per les seves preocupacions metodològiques, més m'han ajudat a avançar en la consecució del meu propi objectiu. En cap cas es tracta, doncs, d'una bibliografia amb pretensions de ser exhaustiva.

Això és tot.

Josep M. Coll

JOAN ALBERT VICENS. *La meditació com a forma del pensament metafísic de R. Descartes*, tesi doctoral llegida a la Universitat de Barcelona l'any 1988.

Aquest escrit segueix el fil d'una reflexió més àmplia desenvolupada en la tesi doctoral del mateix títol *, i que té el seu origen en l'aprofundiment sobre un advertiment de Descartes als qui vulguin aplicar-se a les seves obres metafísiques. Descartes diu que només entendran i compartiran les seves doctrines els qui l'acompanyin en la meditació seriosa i atenta. El filòsof demana als seus lectors que meditin com ell medita perquè trobin allò que fou des-

* Joan Albert Vicens i Folgueira, *La meditació com a forma del pensament metafísic de R. Descartes*. Tesi doctoral dirigida pel Dr. Jordi Sales i Coderch. UB. Barcelona, 1988.

cobert tot meditant ¹. Els explica que si ho fan així no se sotmetran gratuïtament a un prejudici, sinó que seran ells mateixos qui es trobaran recreant espiritualment i radicalment les mateixes veritats que els escrits intenten comunicar-los ²; d'aquesta manera, s'estaran de plantejar-li objeccions que no vénen al cas.

Totes les exposicions de la metafísica cartesiana, sigui quin sigui el públic al que es dirigeixen, sigui quina sigui la finalitat amb què són editades, remetent sempre el lector a la meditació personal. Entre totes elles, Descartes privilegia les *Méditations* per ser l'obra que reproduceix més fidelment l'experiència meditativa. Pensem que Descartes anomena les *Méditations* «la meua Metafísica» ³ i que sempre refereix a elles les altres exposicions.

El filòsof pensa sempre que la meditació del lector garanteix el rigor de la lectura i permet que cadascú repeteixi l'operació que el dugué a ell vers els seus convenciments. El fer claredat sobre la forma meditativa del pensament metafísic ha de ser, per tant, la condició imprescindible de la bona recepció de les propostes cartesianes.

Hem d'ocupar-nos de la meditació per afavorir la bona lectura de Descartes. Tractar de la meditació no ens limita a les *Méditations métaphysiques*, sinó que ens obliga a fixar-nos en la

1. La metafísica de les *Méditations Métaphysiques* [MM] l'ofereix Descartes als qui vulguin, diu, «serio mecum meditari» (MM-Pref, AT VII-9). A les MM escriu tan sols «pour ceux qui se voudront donner la peine de méditer avec moi sérieusement et considérer les choses avec attention». *Réponses aux secondes objections* [Sec. R.], AT IX-123). La breu metafísica del *Discours de la méthode* [DM] la compartiran aquells que siguin capaços «non pas seulement de lire, mais aussi de méditer par ordre les mêmes choses que j'ai dit avoir méditées, en s'arrêtant assez longtemps sur chaque point, pour voir si j'ai failli ou non» (A*** [Shilon?] finals V-1637 (segons Alquié), AT [III-1637] 1-354).

2. Vg. Sec. R., AT IX-157.

3. Vg. per exemple: A Mersenne 11-XI-1640, AT III-238-9; A Mersenne 24-XII-40, AT III-265; etc.

meditació que construeix la metafísica i es manifesta igualment en totes les seves exposicions.

La meua intenció ha estat d'estudiar Descartes al marge de la valoració històrica de la seva filosofia; assenyalar en la forma meditativa del pensament cartesià l'orientació pròpia del pensament metafísic en general; mostrar la meditació cartesiana com un camí paradigmàtic de la consciència teòrica; desvetllar l'estructura demostrativa de la meditació analítica per tal de superar les disputes entorn d'aquesta qüestió fonamental; explicar, alhora, com realitza la meditació l'home que no l'ha feta mai, fent veure que és una peculiar operació sotmesa a les condicions generals del coneixement humà, limitat i temporal; i, finalment, mostrar com des de la bona comprensió de la meditació metafísica s'aclareix el paper que juguen el «*cogito*» i Déu en la fonamentació del coneixement i es veu com aquests dos principis formen part d'una argumentació coherent.

A continuació, (I) em referiré a l'orientació metodològica del meu treball; després (II), resumiré breument la descripció de la meditació que realitzo i, per acabar (III), remarcaré alguns dels seus trets diferencials, que faciliten la comprensió del procedir metafísic de Descartes.

— I —

La demanda de meditació comporta, lògicament, la petició que s'abandoni l'obsessió per la controvèrsia. Descartes lliga clarament les dues coses. El filòsof diu que «quan algú es prepara per a impugnar la veritat es torna menys apte per a comprendre-la, ja que aparta el seu esperit de la consideració de les raons que la sostenen, per tal d'aplicar-se a la recerca de les que la destrueixen»⁴. Descartes mereix ser llegit al marge de les comparacions i mereix ser pensat com ell ho demana. Massa vegades hem trobat refutacions ràpides i fàcils de la seva metafísica. La

relativa facilitat del llenguatge cartesià ha convidat molt sovint a l'objecció desconsiderada que no parteix de l'íntima proximitat amb allò que les paraules revelen i que només és accessible en la meditació reiterada. Mai no serà ociós recordar que per a estudiar els clàssics de la filosofia cal assumir inicialment una actitud positiva, i en algun moment concessiva, que confii que les qüestions últimes han estat pensades amb una privilegiada capacitat de penetració. La crítica, la comparació, en tot cas, han de sorgir en un segon moment, quan ja s'entén del tot l'idioma intel·lectual —en aquest cas el de la meditació— en el que ens parla el filòsof, i quan sabem discernir allò que ens vol ensenyar sobre les qüestions que es planteja. L'estudi sobre la meditació se centra en aquestes tasques preliminars i serveix, d'aquesta manera, per obrir camí, de tota crítica legítima.

Ha estat un principi metodològic de la meua investigació l'intent de fer una lectura desinteressada de l'obra cartesiana. Aquest *desinterès* consisteix principalment en el fet de situar l'anàlisi al marge de les diverses visions sintètiques de la història de la filosofia. Aquestes no són menyspreables, però tampoc imprescindibles per estudiar els filòsofs, i molt sovint ens informen més perfectament dels pensaments d'aquells qui les practiquen que no pas de les filosofies que intenten explicar.

El Dr. Jordi Sales ens ha ensenyat com la distinció hegeliana entre la trajectòria fonamental del pensament cartesià i la modalitat deficient de la seva formulació regeix explícitament o implícita moltes interpretacions de la metafísica de Descartes, i fa que es discriminin entre les doctrines del filòsof, i comporta la inatenció respecte la forma meditativa del seu pensament⁵. S'ha d'intentar una investigació sobre la metafísica cartesiana que integri totes aquelles doctrines que Descartes ens presenta sempre formant part d'ella.

5. Vg. Jordi Sales i Coderch, *La situació filosòfica de Descartes*, ANUARI de la S.C.F. (II), Barcelona, 1988, p. 45-62.

4. Vg. Sec. R, AT IX-123.

Cal estudiar Descartes prescindint de si és o no el pare de la filosofia moderna, deixant de banda que sigui o no sigui un precedent del criticisme kantianista o de l'idealisme ficteu, passant per alt que hagi estat vist sovint com el principal responsable de l'absolutització del subjecte humà que seria pròpia del pensament modern. Així, la meua interpretació vol allunyar-se obstinadament tant d'aquells que s'interessen per trobar en el filòsof els virtuosos antecedents d'allò que d'altres han fet encara més bé, com d'aquells que cerquen anatemitzar-lo perquè veuen en ell el primer culpable d'allò que d'altres farien després molt pitjor.

– II –

Hi ha tres coses a fer respecte la meditació: A) justificar-ne la necessitat des de la situació de l'home respecte a la veritat, B) posar-la com una forma del pensament que s'inscriu en els límits que afecten el saber humà, i, finalment, C) descriure-la com a forma del pensament humà posat al servei de la ciència més indubtable.

A) *Meditar per a fer metafísica*

La meditació és necessària com a modalitat de pensament adequada per a vèncer els obstacles que impedeixen habitualment als homes la clarividència metafísica sobre l'existència de Déu i l'espiritualitat de l'ànima. Podem avançar en l'explicació d'això seguint el fil de la reflexió de Descartes sobre les circumstàncies que dificulten l'acceptació general de la seva metafísica.

Descartes creu que la veritat d'un discurs no pot ser reconeguda per aquells que es queden en les meres paraules sense anar als conceptes que les paraules suggereixen. Els conceptes són evidents no per aquells que escolten i repeteixen les paraules que els signifiquen, sinó per als qui sàpiguen concebre'ls mentalment, discernint clarament i distinta les nocions que els conformen i les relacions que estableixen amb d'altres conceptes ⁶.

6. Molts homes fan més atenció a les paraules, més fàcils de recordar, que als con-

A la falta d'enteniment, molts filòsofs afegeixen l'afany incontinent de discutir-ho tot. Els seus instruments de combat són els discursos construïts a base de paraules lògicament ordenades, però que no refereixen cap contingut que pugui ser clarament entès ⁷. La solidesa i coherència formal d'aquests discursos complicats i la dificultat de saber què diuen crea l'aparença que contenen una ciència profunda, però en realitat tan sols serveixen per a fer de la filosofia l'art de parlar estranyament de qualsevol cosa i per a fer del filòsof un xerrameca ⁸.

Per a fer metafísica, Descartes ens vol moure a una forma de coneixement que ens posi davant els conceptes que cal entendre i que remogui la temptació comuna de parlar d'allò que no s'entén.

Però el verbalisme resulta enganyador perquè els homes no saben predisposar-se adequadament per al coneixement purament intel·lectual. La vida humana atribueix al coneixement una funció conservadora del compost humà que causa hàbits cognoscitius que dificulten l'accés al punt de vista estrictament teòric. L'home creix sota l'hegemonia de la sensibilitat perquè són les facultats sensibles les que l'ajuden a la

ceptes que signifiquen; això fa «qu'ils donnent souvent leur consentement a des termes qu'ils n'entendent point, et qu'ils ne se soucient pas beaucoup d'entendre». La intel·lecció consisteix en un trascendir les paraules vers els conceptes: «A peine saurions-nous concevoir aucune chose si distinctement que nous séparerions entièrement ce que nous concevons d'avec les paroles qui avaient été choisies pour l'exprimer» *Principes de la philosophie* [PP]-I, 74, AT IXB-61.

7. Trobem referències crítiques a la dialèctica escolàstica p. e. a: *Regulae ad directionem ingenii* [RDI]-II, AT X-362-364; RDI-X, AT X-405-6; PP-LP, AT IXB-8.

8. De la lògica escolàstica diu Descartes que serveix «comme l'art de Lulle, à parler, sans jugement de celles (les choses) que on ignore», o que ensenya «de dire sans jugement plusieurs paroles touchant choses qu'on ne sait pas» PP-LP, AT IXB-13. Aital lògica serveix per a fer de la filosofia un saber que «donne moyen de parler vraisemblablement de toutes choses, et de se faire admirer des moins savants» DM-I, AT VI-6.

sobrevivència, a distingir el nociu del saludable. Això el porta a creure que l'ésser és l'ésser sensible, que les sensacions són els modes de les coses, que tot coneixement s'origina en les aportacions de la sensibilitat⁹. Aquests prejudicis sobre el coneixement i la realitat generen concepcions confuses de les coses espirituals, de vegades tractades com quelcom, vagament material, i de les coses materials, sovint explicades com si fossin animades. Aquesta confusió deixa l'home lluny de la distinció científica basada en el coneixement racional de les diverses nocions que expliquen els fenòmens¹⁰.

Ara bé, quan l'home que vol fer metafísica s'interroga sobre els primers principis, apunta a nocions que només es fan accessibles en la depuració completa d'allò que és dubtós i, per això, primerament, de «l'íestable testimoni dels sentits»¹¹. En metafísica, a diferència de les altres ciències, ni la sensibilitat ni la imaginació, ja no hi poden jugar cap paper, ni tan sols sotmeses a l'enteniment¹². La positura del metafísic representa, doncs, una greu modificació de les condicions cognoscitives de la consciència natural. La distància entre la puresa racional i la confusió en què viu habitualment l'home fa difícil-

ment accessible el saber metafísic, tot i que aquest constitueix la ciència més evident que hom pot assolir. Per a salvar aquella distància cal activar una forma de coneixement purament intel·lectual que és aliena al vivent. La meditació és la modalitat de coneixement que permet a l'home de superar l'ordinària preponderància de la sensibilitat.

B) *La meditació, coneixement finit*

El coneixement metafísic s'insereix en el si de la racionalitat humana que depèn tota ella de la Potència Infinita i Incompreensible de Déu. La metafísica està sotmesa als mateixos límits que afecten tot el coneixement de l'esperit finit. La doctrina de la creació de les veritats eternes és l'expressió filosòfica d'aquests límits. Des d'ella es defineix l'estatut ontològic de la ciència humana. Descartes insisteix en que «no hi ha ordre, ni raó de bondat ni de veritat» que precedeixi l'acció creadora, perquè no hi ha en l'acte creador de Déu, cap ordre de precedència temporal o lògica de l'enteniment infinit —que ho pot pensar tot— respecte la voluntat infinita —que ho pot fer tot—¹³. Per això mateix, no hi ha veritat que s'escolgui de la creació divina¹⁴. Tota evidència racional expressa una necessitat fonamentada en la immutabilitat de Déu, però no podem dir que Déu no hagi pogut contradir-la, sinó tan sols que

9. Trobem un bon resum d'aquestes doctrines cartesianes a PP-I, 70-71, AT IXB-58-59.

10. RDI-XII, AT X-427: «Omne humanam scientiam in hoc uno consistere, ut distincte videamus, quomodo naturae istae simplices ad compositionem aliarum rerum simul concurrant». A Elisabeth 21-V-1643, AT III-665-6: «Toute la science des hommes ne consiste qu'à bien distinguer ces notions (primitives), et à n'attribuer chacune d'elles qu'aux choses auxquelles elle appartient».

11. RDI-III, AT X-368.

12. A Mersenne 13-IX-1639, AT II-622: «La part de l'esperit qui aide plus aux mathématiques, à savoir, l'imagination, nuit plus qu'elle ne sert pour les spéculations métaphysiques». Les primeres nocions de la metafísica «ne sont parfaitement comprises que par ceux qui sont fort attentifs et qui s'étudient à détacher, autant qu'ils peuvent, leur esprit du commerce des sens» Sec. R., AT IX-122-3. Vg. també RDI-XII, AT-416-7; A Mersenne 27-II-1637, AT [III-1637] I-351; MM-Préf., AT VII-9; Cinq. R., AT VII-361, etc.

13. Trobem textos representatius de la doctrina de la creació de les veritats eternes al llarg de tota la producció cartesiana: A Mersenne 15-IV-1630, AT I-135 ss; A Mersenne 6-V-1630, AT I-149, A Mersenne 27-V-1630, AT I-151 ss; Cinq. R., AT VII-380; Six. R., AT IX-232-3 i 235-6; A Mesland 2-V-1644 (?), AT IV-110; A Arnauld 28-VII-1648, AT V-219; A Morus 5-II-1649, AT V-267; *Entretien avec Burman* (EB), AT V-155, 156, 158, 166-7.

14. Six. R., AT IX-235-6: Queden sotmeses a la causalitat eficient i total de Déu «toutes les vérités, tant mathématiques, que métaphysiques»; «je comprends fort bien que rien ne peut exister, en quelque genre d'être que ce soit, qui ne dépende de Dieu»; «Il n'y a ordre, ni loi, ni raison de bonté et de vérité qui ne dépende de Dieu».

aquesta violació contradiria els nostres conceptes, al capdamunt dels quals hi ha la intuïció de la Bondat i la Veracitat divines.

Les veritats metafísiques pertanyen a l'esfera de la veritat creada, expressen els seus principis més indubtables, però no lliguen essencialment l'Absolut. La meditació no es mou fora del camp de l'evident en general, ni activa altres facultats que les que ens fan comprendre, per exemple, que «el tot és més gran que la part» o que « $2+2=4$ »¹⁵.

Molts comentadors han volgut absoldre de la creació divina les veritats que va descobrint el qui medita, perquè diuen que no s'entendria sinó com és possible de continuar la fonamentació després del dubte radical basat en la invocació d'un Déu Totpoderós.¹⁶

Contra aquesta tendència hem de dir que a la metafísica li correspon tan sol la principalitat pròpia de la ciència més evident entre les evidents, de les veritats més simples o absolutes que causen o componen el coneixement de les altres que són més complexes i relatives a elles. El metafísic contempla la sèrie única, indubtable i absolutament coherent dels coneixements humans evidents, accepta que no es pugui dir que

15. L'home troba en l'evidència igualada a l'ésser l'únic signe possible de la veritat. Només hi ha un ordre d'evidència perquè només existeix l'ésser. El que fa el metafísic és descobrir la comunitat de totes les idees evidents que cal arrelar en l'Ésser Infinit: Vg.: DM-IV, AT VI-38-9; MM-IV, AT IX-49-50; A Cleselier 23-IV-1649, AT V-355-6: «La Vérité consiste en l'être, et la fausseté au non-être seulement...».

16. Per exemple: M. Gueroult distingeix a l'efecte un ordre d'impossibilitats absolutes que caldria excloure de l'abast diví per a no negar la seva omnipotència i un ordre d'impossibilitats relatives que sí dependrien de Déu. Vg. M. Gueroult, *Descartes selon l'ordre des raisons*, vol. II, Aubier, París, 1953, p. 26-36; H. Gouhier també retalla un grup de veritats que no quedarien subordinades al sistema de les veritats creades: l'existència de Déu, l'axioma de la causalitat; les contradiccions d'aquest axioma serien impossibilitats indecretables per Déu. H. Gouhier, *La pensée métaphysique de Descartes*, París, 1973, J. Vrin, p. 287-91.

aquests coneixements s'imposen a la voluntat divina i tan sols afirma que si en volguéssim dubtar ens introduiríem en contradiccions impensables¹⁷. Es tracta, a més, de no veure la meditació metafísica com una argumentació lògica que necessiti partir de premisses ja segures, sinó com una operació teòrica per la qual l'home que no l'ha feta mai il·lumina el propi coneixement i en descobreix les causes que, sense ell saber-ho, li han permès conèixer des de sempre alguna cosa de la veritat.

C) *La meditació que construeix la ciència més indubtable*

La meditació és el límit intern de la metafísica, perquè és la forma de pensar que determina la seva progressiva i difícil constitució com a saber de l'home que la comença a fer a partir de la confusió en què viu ordinàriament. Sobre la meditació podem realitzar cinc afirmacions bàsiques que refereixo i explico tot seguit:

a) *L'anàlisi és l'estructura demostrativa de la meditació metafísica.* Entendre correctament això presuposa la claredat prèvia sobre l'ordre unilateral de tota demostració en general, i de realitzar l'ordenació de les raons¹⁸. D'acord amb l'anàlisi es descobreixen les causes o nocions absolutes més evidents a partir dels seus efectes o nocions que les suposen; segons la síntesi s'expliquen aquestes efectes des del

17. Anomenem impossible a allò que implica contradicció amb els nostres conceptes, però això no vol dir que també signifiqui quelcom que Déu no pugui pensar i fer (vg. p. e. A. Arnauld 29-VII-1648, AT V-223-4). En el marc d'aquesta doctrina tracta Descartes la contradicció d'afirmacions tan evidents com les més simples veritats matemàtiques, el principi de no contradicció (A Mesland 2-V-1644, AT IV-118-9), proposicions com: «No hi ha muntanya sense vall» (A Gibieuf 19-I-1639, AT III-477-8); «Déu no pot fer que la criatura l'odï» (EB, AT V-160); «Déu no ens enganya» (Epistolam ad Voetius. ed. Alquié. O. Ph. III, 29); «Déu no té la facultat de treure's la pròpia existència» (A*** III-1642, AT V-545-6), etc.

18. EB, AT V-146-7.

coneixement previ d'aquelles causes ¹⁹. També s'ha d'admetre que anàlisi i síntesi se suposen recíprocament: no hi ha explicació a partir de causes sense una investigació prèvia que les descobreixi; d'altra banda, la descoberta troba causes que donen raó o confirmen allò que ha ajudat a conèixer-les ²⁰.

Al contrari del que passa amb les altres ciències, l'estil sintètic no és el més apropiat per a mostrar el saber metafísic en la seva necessitat. Això prové del fet que l'home que no ha separat l'esperit de la sensibilitat no sap concebre ni accepta d'entrada fàcilment les primeres nocions simples i evidents que encapçalarien una metafísica sintèticament exposada, ja que són massa abstractes, inaprehensibles imaginativament, i sovint contràries als seus prejudicis. Quan opta per exposar analíticament la metafísica, Descartes fa participar el lector del procés d'invenció dels principis que ell mateix ha viscut i s'assegura així que els concebrà perfectament ²¹. La meditació analítica parteix d'allò que és relatiu en el coneixement humà, les opinions rebudes sense examen, i troba el principi primer en l'existència de Déu. Un cop establert aquest principi primer, el qui medita pot assentir a tot allò que concebeixi o hagi concebut clarament i distinta. Del coneixement de Déu parteix un efecte sintètic o de confirmació

19. La correcta doctrina sobre l'ordre de la meditació ha de brollar sens dubte de la lectura conjunta de les *Regulae* V-VI i Sec. R., AT IV-121-3.

20. A Morin 13-VII-1638, AT II-197-8: «Vous dites aussi que prouver des effets par une cause, puis prouver cette cause par les mêmes effets, est un cercle logique, ce que j'avoue; mais je n'avoue pas pour cela que c'en soit un, d'expliquer des effets par une cause, puis de la prouver par eux: car il y a grande différence entre prouver et expliquer. A quoi j'ajoute qu'on peut user du mot démontrer pour signifier l'un et l'autre, au moins si on le prend selon l'usage commun, et non la signification particulière que les philosophes lui donnent».

21. Sec. R., AT IX-121: «L'analyse montre la vraie voie par laquelle une chose a été méthodiquement inventée...»

retrospectiva que aferma en la veritat tots aquells altres principis que han servit per concloure'l: el *cogito* no s'exclou d'aquesta necessitat de confirmació ²².

b) *La meditació és una reflexió atenta sobre el propi coneixement que evidencia allò que ja era posseït amb consciència mínima o reflexió inatenta.* La consciència mínima és la situació cognoscitiva més elemental que podem pensar; en ella l'esperit que concep una idea queda com perdut en allò que la idea li mostra. Tanmateix, d'aquesta primera idea pot ocupar-se un altre pensament: la consciència es torna aleshores consciència reflexiva. La reflexió pot adquirir diverses intensitats segons deixi més o menys aspectes de la cosa en la confusió de la consciència mínima. Hi ha reflexió, per pobre que sigui,

22. El concepte de confirmació retrospectiva que serveix per a reconèixer la primordialitat de Déu com a fonament del coneixement humà i per a copsar el veritable moviment de l'anàlisi pot ser delimitat a partir de diversos textos cartesians. La coherència demostrativa relaciona retrospectivament els diversos arguments de les MM: Cinq. R., AT VII-379: «Quia hic, relatis pauculis meis verbis, addis me ea tantum habere de questione proposita, cogor monere te non satis ad coherentiam eorum quae scripti attendisse. Talem enim illam puto, ut ad cuiusque rei probationem conferant omnia quae ipsa praecebut, et maxima pars eorum que sequuntur». Les doctrines sobre l'evidència arrelada en Déu i les causes de l'error confirmen altres veritats anteriorment assolides en les MM: MM-Abregé IX-11: «Dans la quatrième, il est prouvé que les choses que nous concevons fort clairement et fort distinctement sont toutes vraies; et ensemble est expliqué en quoi consiste la raison de l'erreur ou fausseté: ce qui doit nécessairement être su, tant pour confirmer les vérités précédentes, que pour mieux entendre celles qui suivent». Al DM, quan el filòsof obté el coneixement de l'existència de Déu, s'adona que si no el tingués no sabria pròpiament que l'evident en general del que ja en posseïx exemples (el «Je pense, donc je sui», la distinció d'ànima i cos, les altres nocions clares distintes) és veritat: «Si nous ne savions point que tout ce qui est en nous de réel et de vrai viens d'un être parfait et infini, pour claires et distinctes que fussent nos idées, nous n'aurions aucune raison qui nous assurât qu'elles eussent la perfection d'être vraies».

cada vegada que l'home pensa o que ha pensat una cosa o altra ²³. La reflexió científica descobreix que qualsevol coneixement humà s'explica a partir de nocions més simples que l'esperit pot obtenir d'ell mateix, tot i que sempre l'han determinat sense que se n'adonés ²⁴. Aquest és el cas de les idees de substància, existència, duració, extensió, etc. El científic veu, d'aquesta manera, que qualsevol coneixença és la plasmació de la naturalesa racional: l'home coneix el món en el propi esperit.

Ara bé, la reflexió metafísica ateny les nocions més absolutes que determinen qualsevol noció evident. És així que el qui medita ha d'enfonsar-se totalment en el propi esperit fins a guanyar una situació d'abstracció completa respecte tot allò que sigui relatiu als fonaments últims que cerca. Al final, notarà que en qualsevol relació cognoscitiva pot conèixer amb més evidència el seu ésser pensant espiritual que l'objecte que l'ocupa, i que els coneixements de coses finites pressuposen sempre l'Infinit diví. La meditació queda així caracteritzada com un procés d'aclariment radical del coneixement humà que cal realitzar personalment,

23. Trobem la distinció esmentada entre la consciència mínima (pensament) i la consciència reflexiva (pensament del pensament) en molts textos importants: vg. per exemple: DM-III, AT VI-23; MM-II, AT IX-25; Six. R., AT VII-422, AT IX-237; Sept. R., AT VII-559-60; A Arnauld 29-VII-1648, AT V-219-21; EB, AT V-149.

24. Descartes ens parla de la consciència potencial que tenim de les idees innates en general (vg. p. e. Qu. R., AT IX-190), i més concretament, del caràcter sempre implícit de la idea d'esperit (vg. p. e. A Mersenne VII-1641, AT III-394), de la implicació de la idea d'Infinit en el coneixement del finit (vg. p. e. MM-III, AT IX-41; EB, AT V-153), de la contribució del axiomes lògics en tot coneixement o demostració (vg. p. e. PP-I, 10, AT IXB-20; PP-I, 20, AT IXB-46; EB, AT V-146; A Clerselier VI/VI-1646, AT IV-444-5), o dels conceptes elementals sempre entesos d'existència, pensament, substància, etc., en un coneixement interior que «precedeix» el coneixement reflexiu (vg. p. e. RV, AT X-523-4).

individualment. Ningú no li podrà mostrar al metafísic allò que no sàpiga descobrir ell mateix en si mateix ²⁵.

c) *La meditació metafísica ocupa un temps especial en la vida del filòsof.* Anomeno temps especial aquell en que l'home canvia les coordenades habituals del seu viure i modifica, així, les seves relacions amb tot allò que l'envolta. La meditació és un temps especial que ve definit per la decisió d'acceptar tan sols l'indubtable. Aquesta decisió trenca durant un temps la norma habitual del coneixement humà, que per a conduir sensatament les accions vitals en té prou amb allò que sap amb certesa moral. L'home que no ha fet metafísica només coneix amb certesa moral, ja que sempre pot imaginar dubtes que qüestionin les seves opinions. La certesa absoluta que qualifica un coneixement com a indubtable només es guanya amb la referència de l'esperit a Déu ²⁶.

El qui medita circumscriu l'exigència de certesa absoluta als judicis considerats en una perspectiva purament teò-

25. Si la filosofia posa en evidència les riqueses amagades en l'esperit humà (RV, AT X-496), cal que hom les cerqui en ell mateix, en soledat. El mateix Descartes fou en aquest punt la plasmació de la seva doctrina sobre l'encontre de l'home amb la veritat: vg. A Mersenne 15-IV-1630, AT I-136-7; a Balzac 5-V-1631, AT I-203; A Elisabeth 28-VI-1643, AT III-693... La meditació metafísica, especialment, requereix el repòs i la solitud: DM-III, AT VI-30-31; MM-I, AT IX-13.

26. La ciència definida a les *Regulae* es refereix a aquelles proposicions «perfecte cognitiss et de quibus dubitari non potest» (RDI-II, AT X-362); segons els *Principes* la «certitudo absolue» o «métaphysique» que persegueix el qui medita «est lorsque nous pensons qu'il n'est aucunement possible que la chose soit autre que nous la jugeons» (PP-IV, 206, AT IXB-324). Més concretament, Descartes escriu a Regius que «scientia vero sub persuasio a ratione atam forti, ut nulla nunquam fortiore concuti possit qualem nullam habent qui Deum ignorant» (A Regius 24-V-1640, AT III-65). L'ateu no posseirà, per exemple, verdadera ciència matemàtica, perquè no pot confiar en la bondat de la seva capacitat de conèixer: vg. MM-I, AT X-16-17; Sec R., AT IX-111; Six R., AT IX-230.

rica i arbitra unes normes que regeixen provisionalment la conducta, perquè aquesta no pateixi amb els dubtes assumits en el camp de la teoria. La prescripció d'una moral provisional ens fa veure que la meditació és una experiència intel·lectual realment viscuda i significa un parèntesi en la vida de l'home, però que, a la vegada, és marginal i no afecta els seus tràfecs habituals. La peripècia meditativa és, per últim, un temps únic, viscut un cop a la vida, en relació amb el qual el filòsof defineix les diverses èpoques de la seva vida teòrica. Després de la fonamentació, el treball científic en té prou amb el record de les seves conclusions ²⁷.

d) *El dubte que comença la meditació és un instrument al servei de la clari-ficació.* Podem construir una bona explicació del dubte cartesià a partir de quatre doctrines principals.

– *Primera:* El dubte metafísic afecta els nostres judicis en la seva pretensió d'afirmar el que és o el que pot ser, i només és superat per d'altres judicis que són infal·libles en la seva enunciació del real actual o possible ²⁸. Això vol

27. La meditació fonamentadora de la metafísica cal fer-la una vegada a la vida, un cop percebuda la feblesa de les opinions rebudes i dels seus fonaments i assolida una suficient maduresa intel·lectual, quan ja s'ha exercitat un mètode eficaç per a investigar, quan ja s'ha comprès la tasca a realitzar en la seva radicalitat: vg. DM II-III, AT IV-11-31; MM-I, AT-IX 13; PP-I, AT IXB-30; RV, AT X-508. Vg. també A Elisabeth 28-VI-1643, AT III-692-5.

28. Les opinions afectades són judicis: «se tenir à une opinion, c'est le même que de persévérer dans le jugement qu'on a fait» (A Reneri pour Pollot IV/V-1638, AT II-35). Ara bé, tota opinió o judici comporta un judici d'existència segons el qual referim el que concebem a un ésser existent actualment o a un ésser possible. Això té dos pressupòsits: a) Tota representació humana és representació de l'ésser: «nous ne concevons les choses sinon comme existentes» (Pr. R., AT IX-92); tota noció inclou almenys l'existència possible com una propietat («Exposé géométrique» del final de les Sec. R., AT IX-128; MM-V, AT IX-52; PP-I, 14-16, AT IXB-31-2); b) Si tot és concebut com a entitat, tota concepció arrossega, quasi simultàniament,

dir que els principis de la metafísica són els primers judicis d'existència que permeten recuperar el real després que el dubte radical hagi obligat a tractar tota noció com si no pogués ser aplicada a res ²⁹.

– *Segona:* Abans de fer la metafísica, tota opinió és un prejudici, és presumpte saber al que hem assentit abans de basar-lo en sòlids fonaments. Això significa que el dubte només qüestiona allò que no ha estat concebut amb perfecta claredat i distinció. En rigor, no es dubta vertaderament del que és evident, sinó d'allò que li sembla evident a l'home que no ha fet metafísica i que, per tant, mai no ha fet atenció a les causes de les evidències que ja creu posseir ³⁰.

– *Tercera:* El dubte és una relació modificable que pot ser bescanviada un cop desapareix la raó que l'ha motivada: aixecada la sospita sobre determinades coneixences que foren inapropiada-ment rebutjades, aquestes tornen a rebre l'assentiment. El dubte no venç definitivament sobre totes les opinions rebudes; moltes són recuperades pel qui medita i llavors els dubtes que les

un judici d'existència segons el qual la voluntat posa efectivament el concebut almenys en l'esfera de l'ésser possible. Només en una perspectiva científica i metafísica són distingides la intel·lecció i l'acció judicativa implicades en tota opinió. Només el científic i el metafísic, a diferents nivells, qüestionen mitjançant el dubte la seva unió inapropiada en els judicis erronis o susceptibles de ser falsos. El qui medita s'imagina el geni maligne per obligar-se a no afirmar res d'erroni: vg. MM-I, AT X-17-18.

29. Vg. A Cleselier VI/VII-1646, AT IV-444-5.

30. Cal tenir molt present que els prejudicis no són necessàriament opinions falses sinó en general, opinions que encara no podem sostenir en sòlids fonaments; així, es dona el cas que són també prejudicis els principis universals o axiomes, el coneixement que tinguem de Déu o de nosaltres mateixos, tot allò que l'home coneix «d'oida» sense parar-hi atenció: vg. Lettre a Cleselier sur les Instances de Gassendi, AT IX-205; EB, AT V-147.

havien afectat passen a ser tractats d'«hiperbòlics i ridículs»³¹.

– *Quarta*: El dubte és una ficció viscuda. Es tracta d'una ficció perquè és el filòsof que cerca seguretats absolutes qui decideix extremar exageradament i voluntària el valor d'alguns arguments confusos que semblen autoritzar-lo a dubtar. Aquesta ficció teòrica la viu el qui medita una vegada a la vida, després d'haver-se preparat, en soledat, obligant-se a un important esforç d'atenció i perseverança... El dubte no pot ser considerat com la simple premissa d'una argumentació que conclou les veritats metafísiques, sinó que és el primer temps d'un esdeveniment temporal que podem narrar com es pot narrar tot allò que li passa a l'home³².

e) *La meditació metafísica és tota ella pensament radicat en la durada successiva de l'esperit*. La duració successiva és la duració pròpia d'un esperit finit, que no ho coneix tot, i que no és en acte tot allò que pot ser, sinó que ha de desplegar el seu ésser progressivament, coneixent unes coses després de les altres. L'experiència bàsica de la temporalitat humana és la successió dels pensaments en el present de la ment³³. En aquest marc temporal, existeix la possibilitat de perseverar en un pensament durant una estona, però no gaire, perquè la capacitat mental és limitada, no pot estar per tot, i aviat

31. Bourdin és el model del lector de Descartes que no entén de cap manera aquesta doctrina fonamental sobre el dubte. Vg. per exemple, Sept. O et R., AT VII-460, -473, -475-6, -480, etc. Vg. també: MM-VI, AT IX-71. J. Balmes objecta Descartes en la mateixa línia que Bourdin; vg. J. Balmes, *Filosofia fundamental*, B.A.C., Madrid, 1963. L.1, c. 34, p. 137: «quien duda de toda verdad la destruye; quien duda de toda certeza la niega; quien duda de toda razón la anonada».

32. La construcció del dubte en les diverses exposicions de la metafísica està feta a partir d'expressions com: «Je feins...»; «Je voulu supposer...»; «Je me résolus de feindre...». Vg. DM-IV, AT VI-31-2; MM-I, AT IX-16 ss; PP-I, 7, AT IXB-27; RV, AT X-514.

33. Vg. A Arnauld 4-VI (o 16-VII)-1648?, AT V-193.

queda distreta amb d'altres objectes. Això no obsta que en el present de l'esperit un pensament no pugui ser sotmès a reflexió o que, en general, vàries coses no puguin ser intuïdes conjuntament. D'altra banda, la deducció serà la mirada que aplega successivament diverses nocions que no sempre podran ser reduïdes a una sola contemplació³⁴.

La meditació es realitza en aquest ambient temporal. El present de l'esperit en què les coses són sotmeses a reflexió queda, en el cas de la meditació, configurat amb el caràcter propi del temps especial de la metafísica³⁵, com a present determinat primer pel dubte i després pel coneixement de Déu. L'encadenament de pensaments del qui medita s'expressa no com un raonament lineal, sinó com una successió de vivències que inclou, per exemple, moments de progrés vers una major distinció, rememoracions, recapitulacions, moments de contemplació o d'habitució a un nou coneixement, etc. Tot plegat dona a la reflexió meditativa la forma habitual en la qual l'home s'adona a poc a poc de les coses i va fent llum sobre allò que abans coneixia confusament.

– III –

Voldria que fos ben palès com tots els trets de la meditació que he anat destacant han de ser entesos conjuntament; tots ells s'impliquen recíprocament. La meditació és, en una perfecta unitat, demostració analítica dels principis del coneixement; reflexió atenta i personal que segueix la trajectòria de l'anàlisi en transcendir les opinions vers

34. Intuïció i deducció són diverses modalitats d'esdevenir-se la mirada humana en el temps. Vg. EB, AT V-148-49; PP-I, 73, AT IXB-60, 152; RDI-III, VIII, IX, i X.

35. L'«ara que medito», l'«ara que dubto» en el qual són examinades les opinions i els nous coneixements del qui medita, prenen la forma especial del temps de la metafísica com a temps d'exigència de certesa absoluta, de perseverança en el disseny de dubtar radicalment, d'atenció esforçada, etc.: vg. p. e. MM-I, AT IX-13, -15, -17, -18, -19, -20-21; MM-IV, AT IX-42; MM-V, AT IX-52...

el propi esperit que les coneix; temps determinat per un dubte radical que orienta el filòsof cap a la reflexió interior; procés de clarificació sotmès a la temporalitat de l'esperit finit.

Aquesta comprensió de la meditació com a forma del pensament metafísic ens obliga a desfer-nos de la idea que la metafísica cartesiana s'exposi com una mera argumentació lògica o matemàtica embolicada amb literatura espiritual, però també ens ha de fer prescindir de la idea contrària que l'experiència personal que viu el qui medita sigui inassimilable a un procediment científic.

Una demostració analítica dels principis del coneixement en general haurà de tenir sempre la forma d'una descoberta personal a partir de la reflexió sobre les pròpies opinions. La meditació és coherentment, a la vegada, una demostració i una experiència individual del filòsof. D'altra banda, no hi ha contradicció en el fet que els fonaments de les ciències siguin descoberts mitjançant una demostració metòdica, perquè aquesta té, en el cas de la metafísica, les característiques d'una anàlisi i, per tant, d'un procés d'aclariment radical del coneixement humà a partir dels seus elements més relatius.

Meditant, l'home descobreix l'arrelament del seu coneixement en l'ésser, entén quina és la llum originària en la que coneix tot allò que és evident i, així, para esment en allò que mai no havia estat un objecte seu de reflexió, tot i que ja definia la seva situació respecte la veritat. Quan assoleix aquest nou coneixement, el qui medita no ha sortit de l'esfera de la humana saviesa que li proporciona les certeses de la lògica, la matemàtica o la física, sinó que tan sols ha descobert, en el mateix àmbit lluminós de la raó, que la veritat de les proposicions clares i distintes de les ciències està essencialment lligada a les proposicions clares i distintes de la metafísica³⁶.

36. La funció de la meditació metafísica és, primordialment, distingir l'evident, no depassar-lo: vg. p. e. A Mersenne 31-XII-1640, AT III-272: «Mais il est besoin pour

Contra el que passa sovint en els estudis cartesianes, la meua explicació de l'ordre de la meditació a partir de les nocions d'anàlisi i efecte de confirmació contribueix a explicar la trajectòria que segueix el qui medita sense constatar incompatibilitats entre els diversos elements que apareixen clarament en totes les exposicions analítiques de la metafísica, a saber: la unilateralitat de l'ordre metòdic, la demostració analítica de les causes pels efectes, la discursivitat del raonament que posa Déu, i la primacia absoluta de Déu sobre el conjunt únic dels coneixements humans evidents. Descartes entén la unilateralitat de la demostració metafísica com la que és pròpia de l'anàlisi, segons la qual allò que es va descobrint no deixa de ser el fonament d'allò que fa possible la seva descoberta. El *cogito* permet al qui medita la demostració de l'existència de Déu, la qual confirma la veritat del *cogito*. Aquest efecte de confirmació retrospectiva el trobem en tota demostració analítica, s'incardina perfectament en la doctrina cartesiana del mètode i es correspon amb la reflexió sobre el mètode de la metafísica amb que acaben les *Réponses aux secondes objections*. El concepte de l'ordre que acabo de definir constitueix la primera premissa de la resposta a la clàssica objecció del *cercle*.

No podem deixar de veure la meditació com una operació intel·lectual sotmesa a les condicions del coneixement finit, afectada per les vicissituds que pateix tota reflexió atenta que realitzi l'home. Cal esbrinar les doctrines generals sobre els diversos aspectes del coneixement humà per mostrar com

cela [per distingir Déu del món] de former des idées distinctes des choses dont on veut juger, ce que l'ordinaire des hommes ne fait pas; et c'est principalement ce que je tâche d'enseigner par mes *Méditations*»; Resum sintètic del final de Sec. R., AT IX-127 (Demande 6): «Considerant avec soin tous les exemples d'une claire et distincte perception, et tous ceux dont la perception est obscure et confuse, desquels j'ai parlé en mes *Méditations*, ils s'accoutument à distinguer les choses qui sont clairement connues, de celles qui sont obscures».

totes tenen el seu reflex concret en la meditació. La meditació està feta del pensament més normalment humà sotmès a les condicions especials que imposa l'anhel d'obrir el temps de les afirmacions incommovibles.

Em sembla que els textos cartesianes es fan molt més entenedors des d'aquest pressupòsit que no des de la suposició que inclouen una rígida estructura lògica o matemàtica o una forma d'anàlisi propera a l'anàlisi trascendental. Cap d'aquestes formes representen la manera en què l'home que no ha fet mai metafísica l'origina en el propi esperit. Descartes té cura d'exposar la seva metafísica com qui narra un camí difícil i feixuc vers el saber, transitat com ho fan sempre els homes que parteixen d'opinions confuses, de l'encísament amb el sensible o de la confiança en el probable, i que triguin un temps en adonar-se dels seus errors o en entendre tot allò que suposen les afirmacions que més els satisfan.

De totes aquestes condicions generals del coneixement humà que afecten la meditació n'hi ha dues que hauran d'ocupar sempre el paper principal en la interpretació del camí meditatiu: en primer lloc, la distinció entre consciència mínima i reflexió, que significa la distància que existeix entre el que ja està implicat en una afirmació cognoscitiva, però no és contemplat atentament, i allò que és objecte de reflexió atenta; i, segonament, el fet que tots els pensaments que apareixen i romanen una estona en el present de la ment declinaran inel·ludiblement³⁷.

Crec, finalment, que des de la doctrina de la meditació metafísica que he anat desenvolupant poden ser contestades algunes de les objeccions tradicionals referides a suposades incoherències

37. Les narracions que a la tesi he realitzat del dubte metafísic (cap. III.5, p. 533-552), de l'enunciació del «cogito» (cap. III.6, p. 593-623) o de la seqüència en la qual el qui medita s'adona de la subordinació del «Cogito» a Déu (cap. III.6, p. 645-52), posen de manifest com aquestes dues condicions del coneixement finit mediatitzen clarament tot el procés de descoberta metafísica.

en el procedir cartesià. Jo l'he aplicada a dues seqüències de la construcció de la metafísica: la posició del *cogito, ergo sum* com a primera afirmació que pot fer el qui medita en un context de dubte radical, i la posició de Déu com a fonament últim del coneixement humà que el qui medita pot demostrar sense caure en una deficient argumentació circular.

S'objecta generalment al *cogito ergo sum* la seva impronunciabilitat en un moment en el que la meditació nega el valor de tota noció humana. El *cogito ergo sum* —hom retreu a Descartes— suposa la prèvia acceptació de la màxima «Tot el qui pensa existeix» o les nocions del «pensament», l'«existència», la «substància», i d'altres que, es diu, no poden ser admeses en el moment del dubte³⁸.

Si contemplem el *cogito* a la llum de la forma meditativa del pensament metafísic, ens apareix com l'enunciació de la intuïció del lligam entre el propi pensament del qui medita i la seva pròpia existència, intuïció que s'ofereix en una experiència interior i immediata. Aquesta afirmació —que és una proposició— implica tota una sèrie de nocions que no són objecte de reflexió atenta en el moment inicial quan el qui medita s'adona que no pot dubtar que existeix, i que de cap manera condicionen aquesta experiència de la certesa indubtable de la seva pròpia existència³⁹. En moments posteriors de la reflexió analítica, el qui medita anirà desvetllant els components ideals d'aquella conclusió primera i podrà veure com tots ells es van instal·lant, també, paulatinament, en el terreny de

38. Ja els objectors contemporanis de Descartes realitzen aquesta crítica: vg. Six. O., AT IX-218; Lettre a Cler. sur les Instances de Gassendi, AT IX-205-6; Sept. O., AT VII-503. Les objeccions de Balmes en aquest punt també són paradigmàtiques. Vg. més amunt la nota 31.

39. Els textos fonamentals per esbrinar aquesta qüestió els trobem a: Sec. R., AT IX-110-1; Six. R., AT X-225; A Cl. sur les Instances..., AT IX-205; PP-I, 10, AT IXB-28-9; EB, AT V-147; RV, AT X-523-4.

les nocions tan evidents com ho és la proposició *Jo penso, doncs existeixo*.

D'altra banda, la solució de l'objecció del *cercle* es troba mitjançant la distinció prèvia entre la forma en què la ment considera un coneixement que li és actualment present o un coneixement evident recordat sense fer atenció a les raons de les quals depèn la seva evidència. Del primer no pot dubtar directament la ment pura i atenta, tot i que això no vol dir que no pugui ser pensada una situació que el faci dubtós; del segon en dubtarà sempre la ment que encara no sap de la bondat de la seva capacitat d'atényer l'evident⁴⁰.

L'argumentació de l'existència de Déu és un coneixement que el qui medita contempla amb evidència present, però és l'únic absolutament indubtable perquè només en ell es pot percebre la unitat de l'evidència i l'ésser real⁴¹. No té sentit l'objecció de la circularitat: el coneixement evident de Déu fa que el qui medita s'adoni per primer cop de com tot allò que ha concebut evidentment és l'expressió de l'ésser; el saber de Déu confirma retrospectivament la validesa de l'evident en general, fins i tot d'aquells principis que han ajudat a la seva descoberta.

Si seguim Descartes, veurem que el coneixement d'un Déu veraç afecta l'evident en general, incloent-hi les proposicions més simples, ja que el dubte basat en la invocació d'un Déu que ho pot tot crea una sospita general

40. Descartes proposa l'esmentada distinció entre l'evidència present i l'evidència passada per exemple a: MM-V, AT IX-52-5; Sec. R., AT IX-113-5; A Regius 24-V-1640, AT III-64; PP-I, 13, AT IXB-30-31; A Elisabeth 15-IX-1645, AT IV-295, etc.

41. Descartes diu que el qui medita coneix immediatament, sense defecte de circularitat, la indubtabilitat de l'existència de Déu perquè coneix en un moviment únic de la mirada Déu, font de tota veritat —L'Ésser Infinit—, i allò que en depèn —les nocions evidents que contribueixen a descobrir-lo: «Nous sommes assurés que Dieu existe, parce que nous prètons notre attention aux raisons qui nous prouvent son existence» (Qu. R., AT IX-189). Vg. també: EB, AT V-149.

sobre la raó humana⁴². El *cogito* i les proposicions simples que afegeix el qui medita només vencen el geni maligne, però no encara el dubte basat en Déu. Aquestes proposicions més simples encara poden trontollar si la ment les posseeix amb una consciència inatenta composta amb la reflexió sobre la idea impressionant d'un Déu Totpoderós⁴³.

Si definim la meditació en els termes que hem anat mostrant fins aquí, veurem com per força ens allunyarem de les propostes d'interpretació que trobem en alguns dels grans estudis de la metafísica cartesiana. Jo no crec que la metafísica hagi de ser situada, com suposa Alquié, en un ordre de veritat i d'evidència estrany al de la ciència i que la meditació no tingui el caràcter d'una demostració metòdica⁴⁴. No crec que s'hagi de jutjar la meditació com un simple raonament lògic, com fa Balmes i d'altres escolàstics⁴⁵. No crec,

42. Descartes no exclou cap afirmació del dubte radical sinó que sotmet al dubte totes les nocions clares i distintes; qui encara sotmet al dubte les nocions clares i distintes; qui encara no coneix bé Déu pot pensar que s'equivoca «même touchant les plus simples matières de géometrie» (DM, AT VI-32), «même aux choses que nous pensons mieux connaître» (PP-I, 5, AT IXB-26-7). Vg. també MM-I, AT X-16; Sec. R., AT IX-111. D'altra banda, Déu assegura la veritat de tot el que és evident, sense distinció entre proposicions simples o complexes. El qui medita allibera del dubte en bloc «Toute conception claire i distincte». És absurd dubtar de qual-sevol noció evident: Vg. DM-IV, AT VI-39; MM-IV, AT IX-49; MM-V, AT IX-51; PP-I, 30, AT IXB-38.

43. El qui medita s'adona de la dependència de la veritat del «cogito» respecte l'existència de Déu i veu que, tot i que ja creu trobar-se en l'àmbit de l'evident, ha de continuar meditant per aclarir-se respecte Déu: cal llegir i rellegir l'importantíssim text de MM-III, AT IX-28.

44. Vg. F. Alquié, *Etudes cartésiennes*, J. Vrin, París, 1982. Alquié exposa les seves idees respecte de la separació radical entre la metafísica i les altres ciències a la conferència «Expérience ontologique et déduction systématique dans la constitution de la métaphysique de Descartes» (op. cit., p. 31-52).

45. Vg. J. Balmes *op. cit.*, L. 1, c. 16-20 i c. 34. Balmes pensa que Descartes comet un error de fatals conseqüències: «el crear que

tampoc, que aquesta demostració tingui el caràcter d'una anàlisi trascendental de les nostres representacions, com fa Gueroult⁴⁶. No crec que la coherència de la que parla Beysade contradigui la unilateralitat de l'ordre⁴⁷. No crec, en fi, que la fonamentació cartesiana quedi indecisa entre el Jo i Déu, com diu Marion⁴⁸.

Tot el que he dit configura la meditació com a forma del pensament humà

podemos probarlo todo con el uso de la razón; antes que el uso de la razón están los principios en que ella se funda, y antes que uno y otro está la existencia de la razón misma y del ser que raciocina». Balmes critica la meditació com si fos una demostració que defineix com «una argumentació en la qual se infiere de proposiciones evidentes una proposición evidentemente enlazada con ellas»; si les premisses són evidents seran indemostrables i, si suposem que no, caldrà posar-ne alguna que ho sigui o anar vers l'infinit (vg. op. cit., L. 1, c. 17, p. 87). El «cogito» seria un raonament encobert (entimema) amb premisses i components ideals que no podrien ser mantinguts un cop s'ha dubtat de tot.

46. Vg. M. Gueroult, *Descartes selon l'ordre des raisons*, Aubier, París, 1953. Gueroult creu que és el Descartes de les *Méditations* el que hem de comparar amb Kant «puisque ce sont les *Méditations* qui s'élèvent a un point de vue proche de la *Critique* en se proposant de fonder la valeur objective de nos connaissances (a priori)»; vg. op. cit., p. 33 de la nota 3. Segons Gueroult, l'anàlisi cartesiana és ascens en la sèrie de les condicions de possibilitat de tota representació. Vg. op. cit., p. 36.

47. J.M. Beysade, *La philosophie première de Descartes*, Flammarion, París, 1979, p. XII i 328-333. Crec que, en aquest llibre extraordinari, Beysade no encerta quan veu impossible fugir de l'acusació de circularitat si es manté el concepte d'ordre unilateral. No obstant, és clar que Descartes no deixa de mantenir-lo per a definir l'ordre de la metafísica. Vg. p. e. Sec. R., AT IX-121; *Epistolam and P. Dimet*, AT VII-577; PP-Lettre Préface, AT IXB-2, RV, AT X-496-7, etc.

48. Vg. J. L. Marion, «*Descartes et l'ontologie*» a *Bulletin de la Société Française de Philosophie*. Sessió del 24-IV-82 (p. 117-171). Marion creu que Descartes vacil·la entre dues configuracions d'onto-teologia; la primera centrada en el «ego» com a ens suprem al que es refereixen els altres ens definits com a «entia nota», i la segona centrada en Déu-«causa sui» com a ens suprem del que depenen els altres ens definits com a «ens ut causatum».

posat al servei de l'assoliment personal del saber més indubtable. La invitació cartesiana a la meditació està plena de sentit. Qualsevol presa de posició a favor o en contra de la metafísica de Descartes o de la metafísica en general exigeix acceptar que els problemes metafísics s'han d'abordar amb la ment pura, neta de prejudicis, disposada a ocupar-se dels conceptes, lliure de la temptació de verbalisme. Així, doncs, caldrà que considerem la meditació cartesiana com una seriosa possibilitat oberta per als qui, moguts per la vocació filosòfica, s'adonen que són poc fermes els aparents fonaments de les nostres opinions i cerquen nous fonaments capaços de sostenir l'edifici de les ciències.

Joan Albert Vicens

GONÇAL MAYOS SOLSONA. *Historicitat, entre lògica i empíria. Una lectura de la filosofia de la història hegeliana*. Tesi doctoral llegida a la Universitat de Barcelona el 19-1-1988, dirigida pel Dr. Ramon Valls Plana i judicada pel tribunal format pels Drs. José María Valverde Pacheco, Felipe Martínez Marzoa, José Ripalda Crespo, Eusebi Colomer Pous i Jordi Sales Codereh. A partir de les dues darreres parts d'aquesta tesi s'ha redactat el llibre: *Entre lògica i empíria. Claus de la filosofia hegeliana de la història*, Barcelona, Editorial PPU, 1989.

Una tesi és quelcom viu, ja que és pensament i per tant vida (encara que sigui la grisa vida de l'intel·lecte). Allò escrit, escrit està, no puc ni he de fer una introducció que substitueixi o esmeni l'obra mateixa. Per tant, parlaré ja des d'una certa distància i, fins i tot, alliberament del què està ja dit.

Tot aquest treball pot ser llegit com un comentari a la famosa tesi: tot el que és real és o esdevé racional i tot el que és racional és o esdevé real. El nostre plantejament va dirigit a preguntar-nos